

РОЗДІЛ 4. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

CONCEPTUAL ASPECTS OF THE TEACHER PROFESSIONAL ACTIVITY ACROSS ECONOMIC DISCIPLINES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

У статті виокремлено й охарактеризовано концептуальні аспекти професійної діяльності викладача економічних дисциплін (галузевий, педагогічний та науковий) у закладах вищої освіти. Проаналізовано особливості викладача як фахівця з економіки. Визначено педагогічний аспект діяльності викладача як компетентності донести свої галузеві знання до студента. Показано можливість професійної діяльності викладача, пов'язані з його науковою діяльністю. Обґрунтовано доцільність виділення етапів інтеграції діяльності викладача як багатокomпонентної системи, яка складається із трьох основних підсистем (концептуальні аспекти: галузевий, педагогічний і науково-дослідний).

Ключові слова: викладач, економічні дисципліни, професійна діяльність, професійна підготовка, концептуальні аспекти, заклади вищої освіти.

В статье выделены и охарактеризованы концептуальные аспекты профессиональной деятельности преподавателя экономических дисциплин (отраслевой, педагогический и научный) в учреждениях высшего образования. Проанализированы особенности преподавателя как специалиста по экономике. Определен педагогический аспект деятельности преподавателя как компетентности донести свои отраслевые знания до студента. Показана возможность профессиональной деятельности препода-

вателя, связанная с его научной деятельностью. Обоснована целесообразность выделения этапов интеграции деятельности преподавателя как многокомпонентной системы, которая состоит из трех основных подсистем (концептуальные аспекты: отраслевой, педагогический и научно-исследовательский).

Ключевые слова: преподаватель, экономические дисциплины, профессиональная деятельность, профессиональная подготовка, концептуальные аспекты, учреждения высшего образования.

The article outlines and describes the conceptual aspects (discipline specific, pedagogical and scientific) of the teacher professional activity across the economic disciplines in the institutions of higher education. It analyses the qualities of a teacher as a specialist in economy. The author defines the pedagogical aspect of a teacher activity as a competence to transfer the discipline specific knowledge to a student. She describes the abilities of the teacher professional activity in connection with the research activity. The paper substantiates the reasonability of singling out the stages of teacher activity integration as a multi-component system, which consists of three main subsystems (conceptual aspects: discipline specific, pedagogical and research).

Key words: teacher, economic disciplines, professional activity, vocational training, conceptual aspects, institutions of higher education.

УДК 37.211.24

Прокопенко І.В.,
канд. екон. наук,
асистент кафедри менеджменту
і міжнародного підприємництва
Інституту економіки і менеджменту
Національного університету
«Львівська політехніка»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Професійна підготовка і професійна діяльність викладача економічних дисциплін у вищій школі має низку різноманітних аспектів (галузеві знання, педагогічна підготовка, науково-дослідна діяльність тощо), які перебувають у постійній взаємодії. Для ефективної роботи викладача необхідно виокремити кожен аспект, детально проаналізувати, визначити його основні характеристики та цільові показники. Лише за таких умов можлива ефективна інтеграція цих аспектів у цілісну систему професійної діяльності викладача.

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. (2013 р.), галузевій Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти (2013 р.), Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (2016 р.) та міжнародних документах – Комюніке всесвітньої конференції з вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку (2009 р.), Педагогічній Конституції Європи (2013 р.) та інших державних документах

акцентується увага на необхідності підвищення якості професійної діяльності викладачів закладів вищої освіти.

Успішне вирішення цього завдання значною мірою залежить від викладачів, зокрема викладачів економічних дисциплін, «їхнього науково-творчого потенціалу, рівня культури, професіоналізму та, не менш важливої складової, високої педагогічної майстерності» [2, с. 25]. Особливого значення набуває створення «якісно нової системи організації фахової та професійної підготовки, яка озброїть майбутнього викладача економіки вмінням інтегрувати економічні, психолого-педагогічні, методичні й дидактичні знання в нестандартних, нетипових ситуаціях професійної діяльності та застосовувати наявний досвід для особистісного саморозвитку та професійного самовдосконалення. Це потребує принципового переорієнтування професійної підготовки з метою сприяти формуванню особистості педагога-професіонала, здатного самостійно й творчо мислити» [8, с. 185].

Загалом, на сучасному етапі суспільна потреба в компетентних викладачах економічних дисциплін увійшла в певну суперечність із реальним рівнем їхньої професійної підготовки на практиці.

На нашу думку, існує значний потенціал підвищення рівня викладачів економічних дисциплін, пов'язаний із дослідженням та формуванням інтегративних систем концептуальних аспектів професійної діяльності. Розрізненість галузевих, педагогічних та науково-дослідних компонентів не тільки ускладнює роботу викладача закладів вищої освіти, але й не дозволяє ефективно використовувати можливості, які пропонують сучасні методологічні підходи й інформаційно-комунікаційні технології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У педагогічній науці проблема підготовки викладача є однією з найважливіших, про що свідчать численні публікації з даної тематики. У нашому дослідженні ми спиралися на праці, які висвітлюють проблеми розроблення професіограми викладача вищої школи (З. Мірошник, І. Талаш) [7], теоретико-методичні засади розвитку педагогічного професіоналізму молодого викладача вищої школи в процесі науково-педагогічної діяльності (Т. Федірчик) [9], професійно-педагогічні аспекти діяльності молодих викладачів закладів вищої освіти непедагогічного профілю (С. Шара) [10], питання педагогічної освіти магістрантів закладів вищої освіти непедагогічного профілю (Н. Мачинська) [5], розвиток педагогічної майстерності викладача економічних дисциплін у закладах вищої освіти (О. Калінська) [2], наукову діяльність викладача вищої школи (І. Бопко [1], В. Ледньов [4]), інтеграційні процеси в освіті та науковій діяльності (Ю. Козловський [3], О. Мержанов [6]) та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас залишається невирішеним питання про співвідношення аспектів професійної діяльності викладача закладів вищої освіти в цілісній системі його фахової підготовки та післядипломної освіти.

Мета статті – обґрунтувати функціональну характеристику концептуальних аспектів професійної діяльності викладача економічних дисциплін (галузеві, педагогічні та наукові) у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Професія педагога проїшла тривалий час еволюції, зазнаючи суттєвих змін. Поступово в процесі становлення й розвитку вищої освіти «викристалізувалися уявлення про те, які якості повинна мати людина, що обирає викладацьку діяльність, які функції повинен виконувати викладач вищої школи, систематизувалися в статус-тах освітніх закладів його права й обов'язки» [7, с. 417]. Діяльність викладача вищої школи має високу соціальну значущість і посідає одне із центральних місць у державотворенні,

формуванні психологічної культури особистості, національної свідомості та духовної культури українського суспільства. Викладач вищої школи покликаний підготувати до майбутньої професійної діяльності спеціаліста з відповідною системою професійних знань, умінь, якостей, а також молодих науковців, що надалі повноцінно виконуватимуть функції науково-педагогічних працівників.

На сучасному етапі «кістяк системи освіти, свого роду кристалічну решітку, становлять три базові галузі (загальна, професійна і наукова освіта), які є системотвірними – як за вертикаллю, так і за горизонталлю. Інакше кажучи, кожна з них виступає в загальній системі освіти двояко. По-перше, усі вони є наскрізними лініями, що проходять через всі послідовні щаблі й етапи освіти. По-друге, кожна з них домінує на одному з етапів освіти, визначає його специфіку» [4, с. 34]. На третьому етапі домінує лінія наукової освіти. Дві інших наскрізних лінії (загальна і професійна освіта) проходять і через щаблі третього етапу: загальну освіту, що формує якості особистості.

Для працівників закладів вищої освіти сукупність посадових обов'язків нерідко в реальних умовах навчального процесу дещо невизначена і непосильна. Викладачі, «які мають здобутки в галузі непедагогічних, профільних для певного ЗВО, наук, часто вважають педагогічну діяльність додатковим навантаженням, а іноді просто неспроможні передати свої досягнення студентам, грамотно трансформувати отримане ними наукове знання у навчальне. Спостерігається і протилежне явище, коли викладач блискуче виконує свої педагогічні обов'язки, але не в силі на належному рівні реалізувати науково-галузеві чи науково-педагогічні аспекти діяльності» [3, с. 197].

Загалом, існує низка положень, зокрема концептуальних, які слушні для *всіх викладачів усіх закладів вищої освіти, незалежно від їхнього профілю*. Однак існують і специфічні особливості, які характерні для окремих спеціальностей, зокрема економічних. До загальних характеристик відносимо насамперед галузеві знання викладача як фахівця в конкретній галузі (економічна, математична, будівельна тощо).

Говорячи про професійну підготовку викладача економічних дисциплін, ми передусім виводимо його характеристику як викладача-галузіста. Цей блок становить інформація, якою володіє **викладач як фахівець з економіки**. Окрім того, велике значення має те, працює викладач із майбутніми економістами, викладаючи їм спеціальні економічні дисципліни, чи на інших факультетах, де студентам економічні знання подаються як додаткові чи суміжні.

Якщо викладач має достатній кваліфікаційний рівень та його знання задовольняють спеціальні та фахові компетентності, які вимагаються від

викладача економічних дисциплін, то наступним виникає питання про **педагогічний аспект, чи педагогічний складник** діяльності викладача: тут ідеться про кваліфікаційні здатності і компетентності викладача донести свої галузеві знання до студента.

Із цією метою формується педагогічна компетентність викладача. Ця компетентність складається, своєю чергою, з низки складових частин, як-от уміння відібрати відповідний зміст, обрати і поєднати методи, форми навчання, а також відібрати ефективні засоби навчання. Педагогічна складова частина, окрім цих класичних вимог, також містить здатність викладача мати економічне мислення та вміти формувати його в студентів.

Викладач як педагог повинен вміти розвивати креативність студента, а також формувати достатню економічну культуру фахівця. З іншого боку, як педагог викладач проходить певні цикли. Його педагогічні здібності значно сильніше, ніж галузеві, залежать від віку, статусу, досвіду тощо.

Інакше кажучи, рівень викладання значно сильніше залежить від особистісних характеристик викладача, ніж його галузеві знання. Тому в педагогічному складнику дуже важливим аспектом є власне особистість викладача.

Однак є ще третій аспект діяльності викладача, пов'язаний із його **науковою діяльністю** – як галузевою, так і науково-педагогічною. На сучасному етапі відбувається радикальний перехід від навчально-освітнього до науково-освітнього процесу. Методи викладання в системі вищої освіти мають базуватися на принципах забезпечення єдності навчальної та науково-дослідницької діяльності викладачів та студентів як фундаментальної умови засвоєння студентами наукового методу, з одного боку, та розвитку професіоналізму викладачів – з іншого. Наукова освіта є особливою базовою галуззю освіти поруч із загальною і професійною освітою та закономірним підсумком розвитку педагогіки як розвитку здібностей до наукової творчості. У вищій школі проводиться значна робота з наукової підготовки студентів, аспірантів, докторантів та викладацького складу загалом, однак далеко не завжди йдеться про цілеспрямовану підготовку особистості до наукової діяльності. Сьогодні «не можна стверджувати, що теорія наукової освіти вже розроблена належною мірою. Висновок про те, що наукова освіта є особливою базовою галуззю освіти поруч із загальною і професійною освітою, є закономірним підсумком розвитку педагогіки» [4, с. 23]. Традиційно наукову підготовку зазвичай відносили до вищої фази професійної освіти.

Виділяються два напрями інтеграції науки та освіти: «освіти до науки» й «науки до освіти» [6, с. 47]. Перший напрям у ЗВО діє вже давно та надійно, оскільки студенти, разом із викладачем,

завжди займаються дослідницькою роботою, другий же напрям виглядає слабшим, оскільки організація освітніх «осередків» у науково-дослідних інститутах і передача з їхньою допомогою відомостей про досягнення сучасної науки викладацькому активу та молоді, що навчається, ведеться неефективно і в обмеженій кількості.

Тематика наукових досліджень у закладах вищої освіти здебільшого має галузеве спрямування. Водночас подекуди панує хибне уявлення, що проблеми освіти та педагогічної науки є прерогативою суто педагогічних університетів та спеціалізованих кафедр. Це зумовлює однобічний підхід до оцінювання професійних якостей працівників вищого навчального закладу, коли їхні педагогічні та галузеві знання й уміння розглядаються ізольовано. Трапляється, що талановитий науковець із високими якісними та кількісними показниками наукової діяльності не має достатніх знань із педагогіки та психології, а чудовий педагог має посередні знання про розвиток галузевої науки [3].

У систематичному контакті визначних учених зі студентами старших курсів, аспірантами і стажистами виникає ядро класичної наукової школи, якщо для цього є передумови в об'єктивному розвитку окремої галузі наукового дослідження. Були часи, «коли навчальну діяльність, тобто практику навчання й виховання, протиставляли науці, власне науковому дослідженню. Вважалося, що наука веде безперервний пошук, бореться проти будь-якої рутини, що тільки їй притаманні творчі засади, а школа, у тому числі вища школа, натомість, бере лише усталене та перевірене, тобто те, що не підлягає сумніву, і є інституцією консервативною» [1, с. 56]. Але сучасна практика доводить, що ця суперечність певною мірою штучна, і саме дослідницький компонент зближує науковий пошук і навчально-виховний процес, саме він стимулює творчий підхід у практичній діяльності, а це сприяє творчості науковій. Тому в освітній практиці особливу увагу привертають дослідницькі компоненти, які поступово стають дуже важливою складовою частиною педагогічної діяльності кожного педагога.

Наукова діяльність викладача закладу вищої освіти найбільш широко характеризується як діяльність власне галузева. Тобто викладач економічних дисциплін насамперед має проводити власну науково-дослідну діяльність у певному напрямі економічних досліджень. З іншого боку, будучи не просто економістом-фахівцем, а викладачем, такий викладач повинен частково хоча би проводити і науково-педагогічні дослідження.

Отже, **діяльність викладача закладів вищої освіти є складною багатокomпонентною системою.**

Концептуальними аспектами діяльності цієї системи є три складові частини: галузева, педагогічна та науково-дослідна. У межах цієї

системи, як було сказано вище, необхідно дослідити кожен із компонентів діяльності і тільки тоді доцільно приступити до їх інтеграції.

Аналізуючи можливості поєднання всіх компонентів діяльності викладача, можна показати, що власне *інтеграція* є найбільш оптимальним засобом формування такої єдності. Це пов'язано з тим, що, на відміну від комплексів, від синтезу, від простих механічних поєднань, інтеграція, окрім об'єднання когнітивних компонент, передбачає організаційний момент. Ще одним важливим аргументом на користь інтеграції є те, що вона не цілком розчиняє компоненти, які поєднуються, але дозволяє зберегти частково їхню автономію і, за потреби, вийняти елемент із системи і повернути його до первісного стану. Тобто, на відміну від синтезу, який є необоротним процесом, інтеграція дозволяє працювати у зворотному напрямку. Це є властивістю унікально важливою для досліджень у галузі педагогіки, зокрема, діяльності викладача.

Під час розгляду *особливостей професійної діяльності викладача економічних дисциплін* варто передусім наголосити на такому. Педагогіка й економіка належать до суспільно-гуманітарних дисциплін. З іншого боку, економічні знання потребують досить потужного математичного апарату. Тобто викладач економічних дисциплін перебуває у певній взаємодії як зі суспільно-гуманітарними, так і з точними математичними науками. Ця специфіка зумовлює й особливості його наукової діяльності.

Висновки. Отже, аналіз концептуальних аспектів професійної діяльності викладача економічних дисциплін (галузевий, педагогічний та науково-дослідний) є необхідною передумовою їх наступної інтеграції. Це зумовлює доцільність таких послідовних етапів означеного процесу: ґрунтова уніфікація кожного з аспектів, яка надалі дасть можливість їх порівняння та поєднання; оптимальне поєднання кожного аспекту за різними рівнями, характеристиками та показниками; опис кожного аспекту як підсистеми знань, умінь, цінностей і вихід на компетентності (фахові, спеціальні та загальні); визначення підстави для інтеграції: попарної, потрійної чи багатократної для складників кожного аспекту, перевірка наявності ефекту якісних зрушень; перевірка збереження автономності й оборотності про-

цесів інтеграції, а також доцільності й ефективності проведеної інтеграції.

До подальших напрямів відносимо дослідження кожного з концептуальних аспектів у контексті професійної підготовки та діяльності викладача економічних дисциплін у закладах вищої освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бопко І. Наукова діяльність викладача вищої школи в умовах Болонського процесу. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2014. № 4. С. 56–63.
2. Калінська О. Розвиток педагогічної майстерності викладача економічних дисциплін у вищому навчальному закладі : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Львів, 2018.
3. Козловський Ю. Інтеграційні процеси в професійній освіті: методологія, теорія, методики : монографія. Львів : Вид-во «Львівської політехніки», 2018. С. 420.
4. Леднев В. Научное образование: развитие способностей к научному творчеству. 2 изд., исправл. Москва : МГАУ, 2002. 120 с.
5. Мачинська Н. Педагогічна освіта магістрантів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю : монографія / за ред. С. Сисоєвої. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 416 с.
6. Мержанов А., Брагинский И. Интеграция образования и науки. *Машиностроитель*. 2005. № 6. С. 46–52.
7. Мірошник З., Талаш І. Побудова професіограми викладача вищої педагогічної школи: рольовий підхід. *Проблеми сучасної психології* : збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Е.С. Костюка НАПН України. 2014. № 23. С. 413–423.
8. Міщенко І. Модель професійної підготовки викладача економіки: напрями вдосконалення. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика* : науково-методичний журнал. Київ : МДГУ, 2003. № 1. С. 185–192.
9. Федірчик Т. Теоретико-методичні засади розвитку педагогічного професіоналізму молодого викладача вищої школи в процесі науково-педагогічної діяльності : дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04. Чернівці, 2016. 452 с.
10. Шара С. Професійно-педагогічна адаптація молодих викладачів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Переяслав-Хмельницький, 2013. 288 с.